

Perfformio dinasyddiaeth: *Sisters*, cynhyrchiad ar y cyd rhwng *National Theatre Wales* a *Junoon Theatre Mumbai*

Anwen Jones

Adran Astudiaethau Theatr, Ffilm a Theledu, Prifysgol Aberystwyth

Cyflwynwyd: 3 Hydref 2019; Derbyniwyd: 27 Ionawr 2020

Crynodeb: Prif amcan yr erthygl hon yw gofyn sut mae dinasyddion Cymru fodern yn defnyddio'r adnoddau theatraidd sydd ar gael iddynt er mwyn archwilio a mynegi eu hunaniaethau a'u profiadau cenedlaethol. Man cychwyn y drafodaeth fydd cynhyrchiad o'r enw *Sisters*, prosiect ar y cyd rhwng *National Theatre Wales* a *Junoon Theatre Mumbai*. Mae *Sisters* yn ysgogi trafodaeth am ddulliau newydd o greu ac o gyfranogi o theatr sydd yn ymateb yn greadigol i heriau cymdeithas fyd-eang, ddigidol ac ôl-gyfalafol yr unfed ganrif ar hugain. Wrth drin a thrafod y cynhyrchiad a'i gyd-destun, defnyddir gweledigaeth gignoeth Johannes Birringer o theatr gyfoes fel gweithgarwch trawsffurfiannol sy'n canolbwyntio ar gyd-greu anhysbys a dadwreiddiedig fel canllaw i fesur llwyddiant ac arwyddocâd *Sisters*. Dadleuir hefyd fod yr union amgylchedd cymdeithasol a ysgogodd weledigaeth Birringer yn rhoi pwysigrwydd ffres ar ddadl Amelia Jones am werth ymateb i gynhyrchiad neu berfformiad trwy gyfrwng tystiolaeth eilaidd, neu falurion, chwedl Matthew Reason.

Allweddeiriau: cenedligrwydd, cyfranogi, De-ddwyrain Asia, malurion, trawsffurfiannol.

Performing citizenship: *Sisters*, a joint production between National Theatr Wales and Junoon Theatre Mumbai

Abstract: This article seeks to interrogate the ways in which the citizens of Wales use the theatrical resources at their disposal to investigate and articulate their national identities and experiences. The discussion will take a recent co-production, entitled *Sisters*, between *National Theatre Wales* and *Junoon Theatre Mumbai* as its starting point. *Sisters* stimulates discussion of new ways of creating and participating in theatre that respond creatively to the challenges of a twenty-first century global, digital and post-consumerist society. In discussion, this article will use Johannes Birringer's uncompromising vision of theatre as a transformative activity that focuses on patterns of collaboration between unfamiliar and unrooted individuals, as a measuring yard for the success and significance of *Sisters*. I will also argue that the social conditions that inspired Birringer's vision also give fresh importance to Amelia Jones's argument about the value of responding to a production or performance by means of secondary evidence, or 'detritus', as described by Mathew Reason.

Key words: national identity, participation, South-east Asia, detritus, transformative.

Bwriad yr erthygl hon yw archwilio'r berthynas rhwng perfformio a chenedligrwydd dinesig yng Nghymru'r unfed ganrif ar hugain. Y cwestiwn ymchwil canolog yw, sut mae dinasyddion Cymru fodern yn defnyddio'r adnoddau theatraidd sydd ar gael iddynt i archwilio a mynegi eu hunaniaethau a'u profiadau cenedlaethol? Man cychwyn y drafodaeth fydd cynhyrchiad diweddar *Sisters* gan *National Theatre Wales*. Roedd hwn yn berfformiad ar y cyd gan NTW, y cwmni cenedlaethol Saesneg ei iaith, a chwmni *Juno Theatre Mumbai*, a oedd yn canolbwyntio ar y profiad o fod yn ferch o Dde-ddwyrain Asia yng Nghymru'r unfed ganrif ar hugain. Mae *Sisters* yn gynhyrchiad arwyddocaol yn hanes NTW am ei fod yn ysgogi trafodaeth am ddulliau newydd o greu ac o gyfranogi o theatr sydd yn ymateb yn greadigol i heriau cymdeithas fyd-eang, ddigidol ac ôl-gyfalafiaethol yr unfed ganrif ar hugain. Wrth drin a thrafod y cynhyrchiad a'i gyd-destun, defnyddir gweledigaeth gignoeth Johannes Birringer o theatr gyfoes fel gweithgarwch trawsffurfiannol sy'n canolbwyntio ar gyd-greu anhysbys a dadwreiddiedig fel canllaw i fesur llwyddiant ac arwyddocâd *Sisters*. Dadleuir hefyd bod yr union amgylchedd cymdeithasol a ysgogodd weledigaeth Birringer yn rhoi pwysigrwydd ffres i ddadl Amelia Jones am werth ymateb i gynhyrchiad neu berfformiad trwy gyfrwng tystiolaeth eilaidd, neu falurion, chwedl Matthew Reason.

Yn ei gyfrol, *Performance on the Edge: Transformations of Culture*, mae Johannes Birringer yn diffinio diwedd yr ugeinfed ganrif fel cyfnod neilltuol; 'a *'special period' of growing tension ... about our identities, our nationhood and our citizenship in communities at the end of the century*'.¹ Trwy lens cynhyrchiad amlddiwyllianol *Sisters*, bydd yr erthygl hon yn gofyn pa mor berthnasol yw gweledigaeth Birringer i berfformio ac i berfformiadau prif ffrwd yn y Gymru gyfoes ac a oes goblygiadau i'w weledigaeth yng nghyd-destun tirlun theatraidd cenedlaethol Cymru'r dyfodol. Tra bod disgwrs Cymru-benodol megis gwaith J. R. Jones, Saunders Lewis, a chyfraniadau mwy diweddar Gwion Lewis, ar y naill law, a Wynne Thomas, Daniel Williams a Lisa Sheppard, ar y llall, oll yn ymraffael mewn gwahanol ffyrdd â chymhlethdod cenedligrwydd dwy genedl, dwyieithog, mae ysgolheictod diweddar yn y maes wedi ehangu'r drafodaeth mewn modd ysgytwol o gynhwysol. Yng ngwaith ysgolheigion megis Dafydd Rhys Jones a Shirley Egle, codir cwr y llen ar gyfoeth cysyniadau a phrofiadau cenedlaethol cyfoes yng Nghymru. Trafodir profiad Mwslemiaid yn y Gymru wledig yng nghyd-destun amlddiwylliannedd a dinasyddiaeth gynhwysol gan Jones, a thrafodir cymathiad mewnfudwyr Pwyleg i system addysg yng nghyd-destun cysyniadau Cymreig o 'citizenship education' gan Egle.² Mae gwaith ymarferwyr ac ysgolheigion theatr Cymru wedi ei seilio ar ddealltwriaeth eangfrydig o theatr sy'n gyfnewidiol ac yn ddeallus yn ei berthynas â'i amgylchedd gwleidyddol, cymdeithasol a diwylliannol. Mae gwaith safle penodol Mike Pearson a Cliff McLucas, ymarfer dawn arbrol Eddie Ladd, astudiaethau ysgolheigaidd Heike Roms a Lisa Lewis ar gelfyddydau perfformio amgen yng Nghymru,

¹ Birringer, J. (2000), *Performance on the Edge: Transformations of Culture* (London: Athlone Press), t. 8.

² Jones, D. R. (2015), 'Mwslemiaid yn y Gymru wledig: datgysylltiad, ffydd a pherthyn', *Gwerddon*, 19, 9–27 ac Egle, S. (2011), 'The experience of Polish Migrant workers' children studying in Welsh schools', *Educational Transactions*, Prifysgol Bangor, 57–76.

cyfrol Roger Owen am werth a chyfraniad theatr yr ugeinfed ganrif yng Nghymru fel ymarfer cenedlaethol answyddogol, ynghyd â phrosiectau ymchwil rhai o'n hymarferwyr ifanc, megis astudiaeth ymarfer fel ymchwil Rhiannon Williams ar ddefodau perfformiadol capel a chymdogaeth, oll yn brawf o'r ehangder sydd yn ganolog i agweddau tuag at y theatr yng Nghymru o'r ugeinfed ganrif ymlaen. Yn wyneb y math hwn o gymhlethdod, neu'n hytrach y math hwn o gyfoeth, mae Birringer yn gweld rôl hanfodol i berfformio ac i berfformiad fel ffurf o ymholiad esthetig sy'n medru cydnabod '*the fissures among cultures and the political implications of contemporary critical discourses of race, gender, authenticity and nation*'.³ Aiff ymlaen i ddadlau taw'r math o weithgaredd theatraidd sydd wrth wraidd ei weledigaeth yw cyd-greu sy'n derbyn '*alienation as a preface to the experience of working together*'. Mae aelodau ei gwmni, *Alienation Co.* yn byw '*the proliferation of imaginary border spaces and try to meet ... in our intermediary collaborations*'.⁴ Iddynt hwy, hanfod perfformio yw'r frwydr barhaus i groesawu'r profiad gweddnewidiol.

Yn 2017, penderfynodd y Cyngor Prydeinig a llywodraethau India a Phrydain osod rhaglen o weithgaredd creadigol, celfyddydol, wrth wraidd dathliadau saith deg mlynedd o annibyniaeth i India. Gellid dehongli'r penderfyniad fel arwydd o fuddsoddiad lefel uchel ym mhotensial gweithgaredd celfyddydol, gan gynnwys perfformio, i roi mynegiant deallus i wahaniaethau diwylliannol ac i oblygiadau gwleidyddol disgwrs cyfredol o gylch categorïau cynrychiolaeth megis cenedl a thras. Yn ôl llysgenhadon y prosiect Prydeinig, yr hyn a oedd wrth galon y rhaglen oedd yr egwyddor a'r broses o gyfnewid celfyddydol a fyddai, ar ei orau'n cynnig patrwm o gyfathrebu trawsddiwylliannol newydd. Menter adferol oedd hon, felly, a fyddai'n gosod heriau, anawsterau ac anghyfiawnderau'r berthynas rhwng India a Phrydain yn eu priod le; y gorffennol. Yr hyn oedd ar waith oedd ymgais i achub ar botensial gweithgaredd celfyddydol, cymunedol, er mwyn cyflawni gweddnewidiad diwylliannol. Er nad yw'r math hwn o brosiect adferol yn anarferol yng nghyd-destun ymarfer diwylliannol, mae'n cyflwyno nifer o heriau a chwestiynau ynghylch cyfreithlondeb, perchnogaeth a chydaddoldeb. Siawns nad oedd penderfyniad Cymru i ddilyn yn ddeddfol yng nghwys Prydain wrth gynnig fersiwn Cymru/India fel chyfraniad i'r rhaglen ganolog, Prydain/India, yn arwydd o'r math o batrwm gwasaid, diddychymyg sy'n deillio o fethiant i herio hanes a thraddodiadau gwleidyddol a diwylliannol y gorffennol.

Ar wefan yr Academi Prydeinig, disgrifir y prosiect fel ymdrech flaengar i egino a meithrin perthynas newydd rhwng Prydain ac India trwy raglen o weithgareddau diwylliannol, cyfochrog, y naill dan arweiniad y Cyngor Prydeinig a'r llall dan arweiniad Llywodraeth India:

India and the UK have a long and rich history. UK/India 2017 will enrich relationships at all levels of society, their institutions and government, building a shared future for generations to come.

³ Birringer, J., *Performance on the Edge*, tt. 4–5.

⁴ *Ibid.*, t. 6.

2017 will see an incredible programme of cultural events and activities in India organised by the British Council, and a similar programme in the UK organised by the Government of India. We believe that by experiencing the most innovative and exciting creative work from both countries and exploring our joint history, people will want to know more about each other's countries and build deeper connections.⁵

Mae'r cyfarchion agoriadol a gynigir gan Meera Syal a'r Gwir Anrhydeddus Farwnes Prashar yn fframio'r prosiect creadigol hwn yng nghyd-destun rhaglen o gyfnewid diwylliannol a chyfartal ffurfiol, ynghyd â fel math o femorandwm dealltwriaeth artistig. Mae yma egni a brwdfrydedd yn ogystal ag ymwybyddiaeth o gymhlethdod hanesyddol y berthynas rhwng Prydain ac India. Cyfeiria Syal yn gynnig at hanes perthynas '*complicated, long and passionate*', tra bod y Farwnes yn pwysleisio nad mater o atgyfodi perthynas hanesyddol mo hwn ond yn hytrach gyfle am berthynas newydd; '*put on a different footing, and establishing stronger links*'.⁶

Un o gyfraniadau allweddol Cymru i bair y dadeni diwylliannol hwn oedd *Sisters*. Roedd hwn yn gyfle euraid i gyfrannwyr o India, Cymru a'r Deyrnas Unedig (DU) ddod at ei gilydd i rannu cyfle '*to come together ... and share their stories ... taking control of them and determining what it is that you want to say and how you want to say it*'.⁷ Roedd y penderfyniad i wneud hynny ar lwyfan ac mewn lle cenedlaethol ag iddo gysylltiadau amlwg â chenedligrwydd sydd wedi ei fframio gan fecanweithiau'r wladwriaeth, yn heriol. Ar un wedd, roedd hi'n rhesymegol ddigon i gyflwyno *Sisters* ar lwyfan cenedlaethol; *National Theatre Wales*. Roedd ymdeimlad corfforaethol prosiect rhyngwladol India/DU yn galw am lwyfan gweladwy, llwyfan o statws a allai hawlio lle blaengar nid yn unig yn ymwybyddiaeth artistig y genedl, ond hefyd, drwy gydgyfylltiad â rhwydwaith o theatrau cenedlaethol eraill ym Mhrydain, yn ymwybyddiaeth artistig y DU. Roedd *National Theatre Wales* yn llwyfan cymwys ar gyfer prosiect ag iddo ethos moesegol a chadarn fel rhan o brosiect i gynnig model newydd o gyfathrebu trawsddiwylliannol a fyddai'n arloesol yng nghyd-destun hanes ôl-drefedigaethol y cyfnewid diwylliannol a'i rhagflaenodd. Ar wedd arall, mae llwyfannu gwaith a oedd yn archwilio cymhlethdod hunaniaethau amlgenedlaethol mewn theatr genedlaethol o unrhyw fath yn codi cwestiynau crafog.

Yng Nghymru'r unfed ganrif ar hugain, rydym yn buddsoddi mewn theatr, a hynny am ein bod yn gweld bod iddi werth. Cafwyd trafodaeth gyson drwy gydol yr ugeinfed ganrif am yr angen i sefydlu a sefydlogi llwyfannau cenedlaethol i'r theatr yng Nghymru. Yn negawd gynta'r unfed ganrif ar hugain, gwelwyd ariannu Theatr Genedlaethol Cymru a *National Theatre Wales* yn llewyrch llwyddiant trawiadol *National Theatre of Scotland; Theatre without Walls*. Yng Nghymru, mae ein theatrau cenedlaethol yn fodern i'r graddau eu bod

⁵ <<https://www.britishcouncil.in/programmes/uk-india-2017/about>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

⁶ Ibid.

⁷ <<https://www.walesartsreview.org/podcast-behind-the-scenes-at-ntws-sisters/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

yn ymwrthod â chysyniadau hanesyddol a thraddodiadol o lwyfan fel lle neu leoliad ag iddo ffiniau a therfynau penodol, dynodedig. Mae llwyfannau ein theatrau cenedlaethol yn eang. Ys dywed NTW, *'the nation of Wales is our stage'*.⁸ Mae datganiad y chwaer gwmmi Cymraeg ei iaith yn fwy gwyliaidwrus ond yn cyfleu'r un ysfa i ddatgan ei wreiddioldeb, ei ryddid a'i fersiwn arbennig o gynrychiolaeth wladwriaethol sy'n darparu cynnyrch celfyddydol a safonol ac eto'n ymwrthod â chysyniadau o ddyletswydd yng nghyd-destun disgwyliadau hanesyddol o'r llwyfan cenedlaethol fel lle neu leoliad penodol, cydnabyddedig:

Rydym yn creu profiadau theatraidd beiddgar, uchelgeisiol a chynhwysol, a chofiadwy wrth galon ein cymunedau mewn canolfannau theatr traddodiadol a lleoliadau annisgwyl ledled Cymru a thu hwnt.⁹

Er gwaethaf yr huawdledd hwn, nid oes dwywaith nad oes gan theatr genedlaethol gefndir a chyd-destun penodol sy'n gysylltiedig â chwestiynau am gyfreithlondeb ac awdurdod modelau o genedligrwydd sy'n canoli ar y wladwriaeth. Yn yr un modd ag y mae *'[c]hanging patterns of mobility and connectivity, migration and transnational cultural interconnections'*¹⁰ oll yn siglo seiliau dinasyddiaeth a wreiddir yn y wladwriaeth, mae arferion perfformio sy'n canolbwyntio ar fodel theatr genedlaethol yn agored i gyhuaddiadau o fethiant i gynrychioli realiti lluosog yn llawn, yn hyblyg ac yn eangfrydig. Mae sylwadau Morgan a Per Brask, yn eu trafodaeth o'r berthynas rhwng theatr a defod yn berthnasol yma. Man cychwyn eu trafodaeth yw'r ffaith bod modd dirnad y berthynas rhwng defod a theatr, *'by viewing the major structural and functional attributes of theatre (associated with state level societies) as evolutionary transformations of homologous elements of communal ritual found in non-state societies'*.¹¹ Maen nhw'n nodi dwy nodwedd amlwg (er nad ydynt yn gwbl gyson) theatr fel ffurf ar gelfyddyd, *'with particular reference to its various times and places of origin, theatre has as a major function the conditioning of the thought of state level societies in support of the existing social order'*. Ymbhellach, mae'r ddau'n dadlau bod theatr, *'notably, the dramatic theatre, addresses the validation of cultural institutions, societal hierarchies and values'*.¹²

Os ydym am amddiffyn theatr genedlaethol, gellid herio perspectifau Morgan a Brask gan ddadlau bod eu hastudiaeth yn un hanesyddol sy'n canolbwyntio'n ormodol ar ddyfodiad theatr i Groeg hynafol. Gellid ychwanegu bod gwir gymhlethdod y berthynas rhwng theatr a chymdeithas gyfoes wedi ei adlewyrchu yn natblygiad ffurfiau newydd ar theatr sy'n ymwrthod â thestun, lleoliad a chynnyrch ac yn difreinio a disodli'r berthynas rhwng yr

⁸ <<https://www.nationaltheatrewales.org/cy/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

⁹ <<http://theatr.cymru/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

¹⁰ Birringer, J. (2000), *Performance on the Edge*, t. 8.

¹¹ Morgan, W., a Brask, P. (1988), 'Towards a Conceptual Understanding of the Transformation from Ritual to Theatre', *Anthropologica*, 30 (2), 176.

¹² Morgan, W., a Brask, P., 'Towards a Conceptual Understanding of the Transformation from Ritual to Theatre', 178.

hyn a gyflwynir a'r gynulleidfa. Efallai ei bod hi'n amserol gofyn a yw theatr fodern, felly, wedi chwalu'r gyfnewidfa awdurdodol a/neu addysgiadol rhwng dinesydd a gwladwriaeth? Nid oes dwywaith i theatr esblygu a thrawsffurfio yn y cyfnod modern a ddadansoddir mor dreiddgar yng ngwaith beirniaid megis Raymond Williams, Gareth Evans ac Erika Fischer-Lichte. Ystyriwch y 'troeon celfyddydol' ar hyd y daith o'r gyfnewidfa uniongyrchol a nodweddiwyd gan arferion perfformio realaidd a naturiolaidd, at yr epig, y dirfodol, yr ôl-fodernaidd a'r ôl-ddramataidd. Bu'n andros o daith wrth i'r theatr frasnghamau oddi ar y llwyfan i ganol ein byd a'n profiad, gan gyfnewid gair am ystum, cynrychiolaeth am weithgarwch, a digwyddiad am weithred, boed hynny trwy aflonyddu ar y broses o gyfnewid celfyddydol neu trwy ei atgyfnerthu. Wrth reswm, mae theatr yn amrywiol ac yn fyw. Mae'n gyfrwng sy'n ymroi i fynegi profiadau a chanfyddiadau cyfoes ond nid yw amrywiaeth y dyfeisgarwch a ddefnyddir i gyrraedd y cyfryw nod yn gwadu'r ffaith fod y broses o gyfathrebu sydd wrth wraidd ac wrth galon theatr yn ddibynnol ar gyfnewid cymdeithasol, a bod hynny, yn ei dro, yn greiddiol i lewyrch dynoliaeth. Ar y llaw arall, mae'n amhosibl peidio â chydabod bod natur y gyfnewidfa'n gynyddol heriol mewn cymdeithas sy'n canfod y profiad dynol yn gynyddol fel un hybrid, cynhwysfawr, anghyflawn, amhenodol a di-ffin, yn ddaearyddol ac yn gysyniadol.

Wrth gyfiawnhau ei ymroddiad parhaus i berfformio, mae Johannes Birringer yn esbonio nad yw am ysgrifennu llyfr arall am theatr ac ôl-foderniaeth ond y bydd, yn hytrach, yn newid ei osgo ysgolheigaidd ac yn ysgrifennu am berfformio, '*as a fundamental dimension of culture and its transformation*'.¹³ Mae llyfr, meddai Birringer, yn dadleoli'r themâu mwyaf pwysig am hunaniaeth a diwylliant yn y byd cyfoes o'u cyd-destun academiaidd, naturiol, sef ymarfer diwylliannol, celfyddydol ac esblygiadol. Wrth drafod ei daflwybr proffesiynol, mae'n sôn am berfformiad penodol a fu'n drobwynt wrth iddo chwilio am ymarfer celfyddydol a oedd yn driw i'w brofiad o genedligrwydd briw, brau, cymhleth ac anghyson. Cyfeiria at berfformiad ar y ffin rhwng y Rio Grande a'r Rio Bravo, ger pentref San Ygnacio. Yn ystod y perfformiad, wedi gorymdaith seremonïol, gwithiwyd croes fawr, *Cruz: La Pasión* i'r afon ac fe'i llosgwyd yno. Dywed Birringer i'r digwyddiad adael ei olion ar ei ddychymyg a'i ymwybyddiaeth gynyddol o ffiniau a diwylliannau ar ffiniau. Wrth iddo ymhelaethu, daw'n amlwg i'r perfformiad fod yn brofiad anodd, heriol ac annymunol lle y canfu ei fod yn gaeth:

In the no man's land between performance and ritual, political demonstration and aesthetic masturbation.¹⁴

Yr hyn a ddaeth yn amlwg iddo oedd y ceid her ddeublyg waelodol ynghlwm wrth yr ymgais i fynegi natur gyfansawdd, gymhleth a briwiedig cenedligrwydd cyfoes yn ogystal ag i gwestiynu a gwerthuso gallu a gwerth gweithgaredd celfyddydol fel modd o fynegi'r math hwn o gymhlethdod. Ateb Birringer i'r argyfwng hwn yw dinoethi a dadwreiddio'r weithred

¹³ Birringer, J. (2000), *Performance on the Edge*, t. 21.

¹⁴ Ibid., t. 3.

greadigol fel bod ffocws yr holl gyfranogwyr, boed artistiaid neu gynulleidfa, ar y weithred ei hun yn hytrach na'i chyd-destun. Mae Birringer yn dod â grŵp o artistiaid amrywiol at ei gilydd er mwyn creu gwaith, ar y cyd, mewn gwagle anhysbys, lle nad oes nod celfyddydol y tu hwnt i'r creu ei hun. A oes yma felly fodel a fyddai'n ateb heriau penodol *Sisters* gan ochrgamu fframwaith awdurdodol theatr a theatrau cenedlaethol a chanfod modd o ailgyfeirio'r ffocws perfformiadol sy'n grymuso'r weithred o gyd-greu?

Ymddengys y glasbrint a gynigir gan Birringer fel model cynhyrchiol yng nghyd-destun amcan canolog y cyfranwyr i ddadlennu cymhlethdod cenedligrwydd amlweddus ac anghydlynus. Os ydym yn derbyn ei fan cychwyn creadigol, gan gydnabod arwahanrwydd fel elfen gyffredin ym mhrofiad y sawl sy'n cyfrannu at brosiect theatraidd cymunedol, trawsffurfiannol, yna ceir canllaw cynhyrchiol ar gyfer archwilio cymhlethdod amlweddus hunaniaethau cenedlaethol, cyfoes, lluosog eu naws. O ystyried yr heriau rydym eisoes wedi eu cydnabod yng nghyd-destun deinameg y pŵer hanesyddol rhwng Prydain ac India a'r modd y mae sefydliadau celfyddydol, cenedlaethol, yn ymgorffori grym gwladwriaethol, yn gysyniadol ac yn ymarferol, gallem ddisgwyl i *Sisters* achub ar botensial creadigol cyd-greu cymunedol er mwyn tarfu ar y tirlun sefydliadol, corfforaethol, a oedd yn gefnlen i'r cynhyrchiad. Yn wir, mae rhai o'r sylwadau a wneir gan ddau o gyfranwyr allweddol y prosiect, ar bodlediad ar wefan NTW, yn dadlennu ymdeimlad o anniddigrwydd yng nghyd-destun y berthynas rhwng y cwmni cenedlaethol, fel man eginio a meithrin *Sisters*, ac uchelgais celfyddydol a diwylliannol y prosiect. Mae gobaith Seemar, sef y bydd '*all the different artists involved will find different ways of making use of material whether or not NTW is involved moving forward*',¹⁵ yn arddel ymwybyddiaeth o theatr genedlaethol fel gofod heriol ac yn awgrymu na ddiwallodd *Sisters* lawn botensial y cyfraniad na'r cyfranogwyr.

Mae'n bwysig cydnabod i NTW sefydlu egwyddor o groesawu a datblygu perfformiadau safle penodol ac awyr agored o'r cychwyn cyntaf ac nad yw perthynas y theatr genedlaethol â gofod yn un a gyfyngwyd neu a wreiddiwyd mewn modd clawstroffobig. Eto, gellid dadlau bod y penderfyniad i lwyfannu *Sisters* oddi mewn i bedair wal Theatr y Sherman yn gwrthweithio yn erbyn y cysyniad o berfformio fel gwedd hanfodol ar drawsffurfiad diwylliannol a hynny am ei fod yn angori'r perfformiad mewn amgylchfyd statig ac awdurdodol. Wrth reswm, mae celfyddyd yn anodd, yn gyfrwys, yn greadigol ac yn ddyfeisgar ac mae modd herio grym o safle cydymffurfiol. A oedd agweddau eraill ar *Sisters* a oedd, o bosibl, yn cyfrannu'n uniongyrchol at ymdrech gwaelodol Birringer i groesawu'r gweddnewidiol? Mae disgrifiad un o'r prif gyfranwyr, Sameera, o'r broses greadigol, berfformiadol, fel, '*a celebration and learning process with expansion of horizons ... and an opportunity for a focused discussion*',¹⁶ yn cyd-daro'n berffaith â gobeithion y Cyngor Prydeinig y byddai'r cyd-greu diwylliannol yn fodd o ddefro cywreinrwydd am hanes cymunedol. Ar yr un pryd, diddorol

¹⁵ <<https://www.walesartsreview.org/podcast-behind-the-scenes-at-ntws-sisters/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

¹⁶ Ibid.

yw nodi pa mor fyw yw'r cyfnewid a ddisgrifir gan awduro a pherfformwyr *Sisters* wrth iddynt sôn am sut y bu i'r cydweithio alluogi cyfnewid uniongyrchol, lleol, sef y cyfnewid rhwng grŵp o ferched a'u hunaniaethau diwylliannol, niferus ac amlochrog hwy eu hunain. Efallai bod sylw gan gyfranwraig arall, Sapan, yn crisialu union natur bersonol, agos atoch, y cyfnewid hwn:

there are not that many spaces where you reveal yourself as a woman in an introspective manner and get a chance as a collective to address that.¹⁷

A oes yma gnewllyn gweledigaeth am hunaniaeth gyfoes grŵp a rannai nodweddion ar sail rhyw ond a feddai ar brofiadau lluosog ac unigryw a oedd yn deillio o hunaniaethau cenedlaethol hybrid ac amlweddus? Mae'r cyfuniad o'r termau 'mewnsyllgar' a 'chyfunol' yn awgrymu y ceir yma agenda ddiwylliannol, gyfoes, sy'n agor y profiad unigol i fynegiant gan y lliaws mewn modd anarferol. A oedd *Sisters* efallai yn closio at weledigaeth Hildebrandt a Peters o ddinasyddiaeth gyfredol fel profiad a berthynai'n agos i'r arfer o berfformio?

New articulations of citizenship emerge in citizen's and non-citizen's practices and struggles, and they often do so in conjunction with artistic practices. In these artistic practices, citizenship is embodied and changed; a new form of togetherness, new strategies to claim rights and new civic roles are tested and rehearsed ... present[ing] insights ... into how citizenship is performed and thereby changed.¹⁸

Mae'r weledigaeth hon yn cefnogi gweledigaeth Birringer o bŵer a pherthnasedd perfformio fel modd cadarnhaol o archwilio tensiynau cyfredol o gylch hunaniaethau diwylliannol, cymdeithasol a gwleidyddol. Efallai mai hyn felly yw cyfraniad arwyddocaol *Sisters* i'r ymdrech gyfoes i symud heibio i'r cyfnod arbennig o densiwn cynyddol am ein hunaniaethau, ein cenedligrwydd a'n dinasyddiaeth mewn cymunedau ar ddiwedd yr ugeinfed ganrif?

Pa fath o gynhyrchiad a gafwyd felly? Mae *Sisters* yn cyflwyno agweddau gwahanol ar brofiadau lliaws o gymeriadau a glymir ynghyd gan y cysyniad o hunaniaeth genedlaethol. Er nad oes yma ddilyniant llinynnol rhwng un cipolwg ar brofiad a'r cipolwg nesaf, ceir naratif storiol, cadarn ac mae'r cynhyrchiad yn defnyddio geiriau, testun ac iaith lafar ac ysgrifenedig fel conglaen y creu. Y cwestiwn cyntaf sy'n dod i'r meddwl wrth ymateb i'r cynhyrchiad yw, pam nad yw'n fwy radical, yn fwy beiddgar ac arbrofol yng nghydestun ei fethodoleg gyflwyniadol? Mae dadansoddiad Birringer o botensial celfyddyd i fynegi canfyddiad cyfoes o genedligrwydd fel profiad cadarnhaol o ddieithrwrch a fynegir 'ar y cyrion' mewn cyd-destun daearyddol, corfforol a chymunedol yn fan cychwyn beiddgar sy'n cynnig ac yn galw am ddulliau cyflwyniadol newydd. Pam felly y bu i *Sisters* ddefnyddio

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Hildebrandt, P., et al. (2019), *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations* (Hamburg: Palgrave Macmillan), t. 1.

dulliau syndod o gonfensiynol er mwyn mynegi cymhlethdod ac ehangder profiadau diwylliannol ei chyfranogwyr? Pam y ddibyniaeth ar eiriau ac ar destun, a pham cyfyngu'r cyflwyno i *repertoire* traddodiadol o ystumio corfforol, edafedd storiol, llinynnol ac i ddehongliad gofodol, cynrychioladol, syml? Os taw profiad cyfoes, rhywle y tu hwnt a thu draw i gyfeirbwynt ôl-fodernaidd oedd y dechreubwynt yma, sut y bodlonwyd ar fethodoleg gyflwyniadol fodernaidd ei naws a'i hanfod?

Mae'r cynhyrchiad yn gyfuniad o ddarnau dramataidd sy'n cynnwys monologau, cerddi dramataidd, darnau deialog, a darn agoriadol lle y clywir llais unigol ar gefnlen sylwebaeth gorws. Mae'r ffocws a'r pwyslais ar ddatgan, darbwylo a dadlau a'r prif gyfrwng heb os nac oni bai yw'r sript. Agorir y cynhyrchiad gyda datganiad bachog a chrafog sy'n heriol yng nghyd-destun rhai o'r cwestiynau a ofynnir gan y *Chai Wali*, sef llais benywaidd, deallus a doniol:

So, how did we get here tonight you must be wondering? Once upon a time there was a Queen of England whose subjects went all over the world to trade. They sent back the treasures from our land and realized that if they wanted more swag they would have to rule over the people and loot the country seemingly legitimately. This they cleverly managed to do for several hundred years ... Then 70 years ago they decided they were leaving and drew a line on the map and divided the country they had colonised; setting peoples of different religions against each other. Millions died, many travelled here to rebuild this small island from the ravages of the big wars ... But this ... [m]erely the back drop of how my Sisters have been separated and now come together ... to have this big conversation.¹⁹

Wrth i'r cynhyrchiad ddatblygu, aiff y lleisiau'n fwynach. Mae *Mumbai Tid bits* yn glytwaith o ddeialog ffraeth sy'n canolbwyntio ar fwyta a choginio fel mynegiant dramataidd o wahaniaethau a ffiniau dosbarth, heriau o gylch symudedd byd-eang a thwristiaeth ddiwylliannol. Hefyd, ceir yma rywffaint o drafodaeth ynghylch natur ac anhawster creadigrwydd wedi ei fframio'n ddifyr yng nghyd-destun gofynion y cydweithio celfyddydol ffurfiol rhwng *Juno Theatre Mumbai* a'r Cyngor Prydeinig a Llywodraeth India wrth iddynt gyd-ddathlu 70 mlynedd o annibyniaeth i India.

Choiti (to **Sapan**): So saali when are you giving script? Nothing you have done?

Sameera: Kully said to give them freedom. In India you have to give people deadlines!

Sudha: We do have a deadline. We've missed it several times!

¹⁹ Ym mhob achos, dyfynnir o ddeunydd sript a adawyd yn sgil y perfformiad ac a fenthycwyd i'r awdur gan NTW. Awduron y sript yw Sudha Bhuchar, Sapan Saran a gweddill aelodau'r cwmni.

Choiti: You should ask me. I'll write it for you.

Sudha: So, tell me about your 'object' theatre. How does it work?

Choiti: Pay me na ... then I can do for you!

Sapan: (meaning Sudha) She'll give na ... She's the Angrez! Loaded!

Ceir yma flas diwylliannol pendant a drosglwyddir yn gymaint trwy thema'r '*pot luck lunch*'; '*different daals, two types of paneer sabzi, rice and kadhi and fresh chappatis/ and on*' â'r ieithwedd unigryw sydd yn fratiaith Saesneg, gymalog, hoenus. Daw'r ddrama o ryngweithio'r cymeriadau, ar lafar, ac o'u bywiogrwydd a'u brwydro dros eu safbwyntiau diwylliannol a chelfyddydol gwahanol, ond ni cheir yma ddim byd ar droed o safbwynt theatraidd; dim byd mwy na hogi ychydig bach ar lafn yr ymryson geiriol.

Mae *Welsh Monologues* yn fath ar gerdd neu ymson a aiff i'r afael ag arwahanrwydd a chymuned ar yr un pryd, gan gynnig datganiad o blaid hunaniaeth hylifol. Mae'r fethodoleg fewnol, hunangyfeiriannol yn wahanol iawn i ffraethineb byw, rhyngweithiol *Mumbai Tid bits* a gallai gynnig cyfle i ddadlennu agweddau mwy dirgel o'r profiad benywaidd dan sylw. Ond moment yn unig o fewnwelediad a gynigir ac anodd gweld bod hynny'n ddigon o sbardun i ysgogi naill ai gyd-berfformwyr neu gynulleidfa i, '*get a chance as a collective to address that*'. Ceir cyfuniad diddorol o ieithweddau gwrthgyferbyniol yn adran *Lessons on Otherness*, lle y cyfunir adroddiadau a dehongliadau technegol ac athronyddol o brif themâu megis arwahanrwydd, arallrwydd a hunaniaethau cymdeithasol, ochr yn ochr â drama am bwyllgora sy'n chwalu'r cysyniad bod gorthrwm yn beth a berthyn i'r mewnfudwr neu'r gwladychwr:

Sapan: So, here I am. It's Sunday morning. I've just woken up. I have a performance this evening. But here I am looking for a kurta that I can wear to the meeting ...

So what is a society meeting? Typically a room full of men – heads of families, no less, and two or three women ... mostly middle aged. They sit around on plastic chairs in a 10 ft by 10 ft room and discuss ... Problems. Electricity problems.

Water problems ...

Perrrrfect.

My no cleavage – no legs look.

You don't want to piss anyone off. You just want to get your house done. I'll just walk down – smile ... be nice ... polite ... hello, hi, I'm Sapan ... from 733?

I can deal with the men staring. It's the women!! Arghhhhh the looks they give.

Mae'r gwahanol leisiau a'r dulliau o fynegiant dramataidd yn cydweithio i greu darlun cyfoethog ond nid un sy'n ysgytwol nac yn heriol mewn cyd-destun testunol na chwaith un methodolegol. Er nad oes amheuaeth bod cyfranogwyr *Sisters* yn dra ymwybodol o heriau moesol achlysur y dathlu (cofnodi 70 mlynedd o annibyniaeth i India ar y naill law, a'r prosiect partneriaeth rhwng NTW a *Junoon Theatre Mumbai* ar y llall) nid oes dim i awgrymu bod *Sisters* yn gweithredu ar egwyddorion creadigol cyfoes Johannes Birringer.

Wedi dweud hynny, mae un agwedd ar y cynhyrchiad yn ysgytwol ac unigryw i'r graddau ei bod yn cyfnewid methodolegau dramataidd, disgyrsiol, y cyfanwaith am ddulliau theatraidd, trawsffurfiannol nad ydynt yn gyson nac yn draddodiadol o ran amser na gofod. Mewn adran a elwir yn *Anon*, cyflwynir digwyddiad trawsffurfiannol sy'n dychryn cyfranogwyr a chynulleidfa fel ei gilydd. Mae'r adran hon o'r clytwaith yn cychwyn yn ddigon nodweddiadol gyda thrafodaeth Pirandellaidd am gynrychiolaeth ac awdurdod wrth greu:

Writer: *(To the audience)* For most of history 'Anonymous' was a woman.

The WRITER is waiting. An ASSISTANT brings a chair.

Writer: *(To the Assistant)* Ah thank you. Excuse me. How much time?

Assistant gestures "5-10 minutes"

Writer: 'For most of history "Anonymous" was a woman' said Virginia Woolf.

I am here for an interview on Marathi female writers writing in English ... I thought I would open the conversation with Virginia Woolf. But I can't choose between her and Maya Angelou.

You know Baba sahib? I want to quote him but my husband said you should do something different in this interview. Quote English writers.

Ond yn sydyn iawn, mae'r rhythm dramataidd, cyson wedi ei gyfnewid am ruthr o weithgaredd theatraidd wrth i bâr ifanc feddiannu'r llwyfan gyda'u hofn, eu hunigedd, eu nwyd a'u hangen. Maent ar ffo ac yn ceisio lloches mewn tŷ bach. Yn sŵn eu trafod, dadlennir byd diamser, diofod lle y rhyddheir geiriau i ganfod a chyrraedd mynegiant arall, cymhleth, amlhaenog:

Seema: I have known you only for 27 days.

Varun: 28. If you count the rally day.

Silence.

Seema: I miss Ma's food ... Koshimbeer

You know she made it so well ... she got the curd just right ..! Just the right amount of water and salt.

Varun: I miss Daalimbichi Usal
 Seema: Bajra-Thecha ... ummm ...
 Varun: Shrikhand poori
 Seema: Dahi-bhaat
 Varun: Varan
 Seema: Kurdya ... Ohhhh ...
 Varun: Ukadi che Modak
 Seema: Everyday?
 Varun: What?
 Seema: Do you eat them everyday?
 Varun: Modak? ... Aai serves them everyday... they are always on the dining table ... You?

Tra bod thema'r drafodaeth yn canolbwyntio ar y profiad synhwyrus o flasau a mwynhau bwyd, mae'r pwyslais ar ynganu rhythmau a chreu cymalau o gytseiniaid a llafariaid oddi mewn a rhwng brawddegau yn herio'r broses arferol o ganfod, cyfleu a deall ystyr trwy iaith, gan ein cyfeirio at fath arall o lythrennedd sy'n ddibynnol ar gyd-sawru a chyd-brofi. Tamaid i aros pryd efallai! Os felly, go annisgwyl yw'r pryd a gyflwynir wrth i synhwyruswydd annwyl y berthynas garu rhwng y ddau ifanc, Varun sy'n Brahmin a Seema sy'n Dalit, ddatblygu'n hunllef. Wrth i'r olygfa ddatblygu, mae'n gynyddol aneglur pwy sy'n rheoli realiti'r presennol. Wrth i'r awdur/ysgrifennwr ddadlau â Seema er mwyn ei hachub rhag y tranc sy'n prysur agosáu, daw'n glir ei bod yn colli gafael ar awennau'r digwydd yn ara' deg;

Seema: I love Baba Saheb as much as you do. But I don't think he would want me to remember him by forgetting myself.

Or wait ... is it you?

W

Seema: Is it you who feels uncomfortable writing about your sexual desires? Because a dalit woman can only write about Babasaheb and the dalit movement?

The writer is stunned into silence ...

Writer (*withdrawing from the conversation*): You have run out of time. They will be here any moment.

Wrth i'r awdur ymddieithrio o'r digwydd, gan gilio i gysur gwael y farwnad y gall ganu i'r ferch ifanc yn wyneb gorthrwm ciaidd y drefn gymdeithasol, gadewir y gynulleidfa yn ddiamddiffyn rhag uniongyrchedd y profiad deallusol a synhwyrus o'u blaenau:

Writer:

They are four of them.
 All men.
 An axe, A knife.
 Two sticks, A sickle.
 They break the door open.
 You are on the floor: naked and in giggles.

...

The first blow comes with a sound.
 Thud !
 Your right knee is broken without a word.
 Attacks from a large rock come third and fourth.
 Both legs. Immobile now.
 You crawl. Somehow.

The axe comes next. Three times.
 Slashes the arms.
 Chops the left breast then right.
 Three times.

And finally the turn of the damned *cunt*
 A rod thrust all the way to the base of the spine.
 You're done.
 You are now alive only in the head.
 Lying on your dismantled body bed.

You die ... slowly ... bit by bit ...
 Bones breasts blood gore meat.

They leave.

Wrth i'r trais ddod i ben, daw Seema i gysuro'r awdur/ysgrifennwr ac yr ydym ninnau'n methu â chanfod man diogel a fyddai'n lloches i'n hymdrechion i leoli a rheoli'r digwyddiad:

Seema exits smiling gently.

Writer collapses.

Fe'n gadewir yn gofyn, pwy sy'n perchnogi'r digwyddiad, pwy sy'n dioddef ac yn derbyn ei ganlyniadau? Os nad Seema ei hun, os nad yr awdur chwaith, yna pa dystion sy'n weddill a beth yw gwir ystod cyfrifoldeb eu swyddogaeth fel tystion? Os ydyw *Sisters* yn cyflwyno

profiad gweddnewidiol yng nghyd-destun y cysyniad o theatr fel modd o symud o un cyflwr i gyflwr arall, neu'r cysyniad o berfformio fel 'lle' lle y gall gweddnewidiad ddigwydd, yna dyma lle y cyflawnir hynny.

Wedi bwrw ati i drafod swmp a sylwedd y cynhyrchiad fel hyn, dylid nodi mai unwaith yn unig y'i perfformiwyd, ar un achlysur yng Nghaerdydd, ar nos Wener, 4 Ebrill 2018. Yng ngeiriau un o'r cyfranogwyr:

There's only 1 performance ... I know. What a waste ... But something more will come out of it.²⁰

A dweud y gwir, ni lwyddais i fynd i achlysur ynysig y perfformiad ac felly mae fy ymateb iddo wedi ei gynnwll o blith casgliad o dystiolaeth ddarniog, sef fideo o'r cynhyrchiad, yr hyn o'r sgript a oedd ar gael wedi'r cynhyrchiad, dogfennau yn cofnodi trafodaethau cyfranwyr wedi'r cynhyrchiad, rhaglen y cynhyrchiad a datganiadau cenadwri a wnaethpwyd wrth fynd ati i gyhoeddi a lansio'r prosiect. Wrth reswm, mae gwefr benodol ynghlwm wrth berfformiad byw ac mae'n anodd, os nad yn amhosibl, i ail-greu uniongyrchedd y berthynas rhwng cynulleidfa a digwyddiad byw. Eto i gyd, wrth drafod '*the problematic of a person ... doing work on performances you have not seen [in person]*',²¹ mae Amelia Jones yn dadlau'n gryf o blaid dichonolrwydd ymateb eilaidd. Yn y bôn, mae'n gwrthod yr honiad fod modd i berfformio fod yn wirioneddol uniongyrchol, ac yn haeru nad oes y fath beth â pherthynas freintiedig, ddilys â gwirionedd hanesyddol unrhyw berfformiad. Mae Jones yn rhoi gwerth cyfwerth ar arbenigedd gwybodaeth sy'n dellio o'r broses archifol o gynnwll tystiolaeth am berfformiad a'r gwybodaeth a gesglir trwy dystiolaethu i berfformiad, neu gyfrannu'n gorfforol ato:

Although I am respectful of the specificity of knowledges gained from participating in a live performance situation, I will argue here that this specificity should not be privileged over the specificity of knowledges that develop in relation to the documentary traces of such an event.²²

Mae sylwadau Jones yn berthnasol i'm trafodaeth innau o *Sisters* ar lefel gwbl bragmataidd, a hynny am na welais i mo'r perfformiad a lwyfannwyd yn Theatr y Sherman, 4 Ebrill 2018. Ond nid cyhuddiadau o ddiffyg cywirdeb (moesol neu gelfyddydol!) sydd o'r pwys pennaf yng nghyd-destun dadl Jones, ond yn hytrach ei chyflwyniad o statws diamheuol y wybodaeth sy'n deillio o berthynas archifol â pherfformiad yng nghyd-destun ei gyfraniad at ddatblygiad cysyniad o berfformio a pherfformiad ôl-fodernaidd. Yr hyn a ddadleua Jones

²⁰ <<https://www.walesartsreview.org/podcast-behind-the-scenes-at-ntws-sisters/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

²¹ Jones, A. (1997), "Presence" in Absentia: Experiencing Performance as Documentation', *Art Journal*, 56 (4), gaeaf, 11.

²² Ibid., 12.

yw bod celfyddyd gyfoes (celfyddyd y corff neu gelfyddyd berfformiadol yn benodol) yn chwalu'r syniad fod yr hunan goddrychol yn endid cadarn, llonydd, modernaidd. Wrth sôn am weledigaeth ddirdynol Antonin Artaud o theatr arloesol, radical a fyddai'n ymwrthod ag egwyddorion gofodol theatr realaidd ac yn bathu perthynas agos ac uniongyrchol, rhwng cynulleidfa a pherfformiad byw, dywed Jones:

I return ... to Artaud's vibrant text, radical in its own time, to stress the point that such a desire for immediacy is, precisely, a modernist (if in this case also clearly avant-garde) dream. In this fin-de-millennium age of multinational capitalism, virtual realities, postcolonialism, and cyborg identity politics ... such a dream must be viewed as historically specific rather than epistemologically secure.²³

Mae ffocws Jones ar botensial perfformio i fynegi ac ymgorffori '[the] *dispersed, multiplied, specific subjectivities of the late, capitalist, postcolonial modern era*' yn rhinwedd ei fethiant cynhenid i osgoi'r profiad eilaidd, naill ai, drwy wyllo perfformiad neu drwy ail-fyw/ail-greu perfformiad. Ei haeriad sylfaenol yw bod '*the intersubjectivity of the interpretative exchange*' yn agwedd anorfod ar unrhyw gelfyddyd neu berfformiad corfforol a bod modd i hynny agor cil y drws ar fframweithiau newydd o oruchafiaeth a fyddai'n disodli'r '*modernist assumption of authorial plenitude*',²⁴ lle y mae corff y perfformiwr (yn hytrach na'r berfformwraig) yn enghreifftio'r perfformiad a *vice versa*.

Yng nghyd-destun *Sisters*, mae dadl Jones yn dilysu fy sefyllfa i fel un sy'n cynnig tystiolaeth achlust, ail law, am berfformiad nas gwelwyd yn fyw, ond yn bwysicach fyth, mae'n cynnig modd o ddarllen a dehongli archif y perfformiad o safbwynt ôl-fodernaidd, ôl-genedlaetholgar ac ôl-drefedigaethol. Mae methodoleg ddadansoddiadol Jones, sydd wedi ei gwreiddio yn yr egwyddor o benodrwydd amlryw, amlwedd ac amlberson yn adleisio canfyddiad Birringer o botensial celfyddyd i fynegi profiad cadarnhaol o ddieithrwrch sy'n digwydd 'ar y cyrion' mewn cyd-destun daearyddol, corfforol a chymunedol. At hyn, mae gwledigaeth Jones hefyd yn cynnig perspectif benywaidd/ffeministaidd ar y weithred berfformiadol gyfoes, gan gychwyn rhyddhau un edefyn mewn pelen dynn a chyhyrog o hunaniaethau a fframweithiau goruchafiaethol, llonydd, cadarn a gwrywaidd. A oes yma allwedd i ddehongli olion archaeolegol *Sisters* yng nghyd-destun sylw Sapaan; '*there are not that many spaces where you reveal yourself as a woman in an introspective manner and get a chance ... as a collective to address that*'?²⁵ Os oes yma berspectif benywaidd sy'n mynegi safbwynt **arall** oddi mewn i fframwaith sydd wedi ei gynllunio ac yn gweithredu o berspectif gwrywaidd yn wleidyddol ac yn gelfyddydol, yna ceir yma wyro oddi ar y llwybr cyson i ddadlennu profiadau lluosog. Mae'r cysyniad o ddadlennu profiad mewnol, a hynny

²³ Ibid., 17.

²⁴ Ibid., 14.

²⁵ <<https://www.walesartsreview.org/podcast-behind-the-scenes-at-ntws-sisters/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

heb unrhyw ymgais i gyfiawnhau dilysrwydd neu gyfreithlondeb cymunedol y profiad hwnnw, hefyd yn wriad. I ddychwelyd at sylw Seemar efallai: *'All of the different artists that have been involved will find different ways of using the material they have encountered whether or not NTW is involved moving forward'*.²⁶ Mae ei sylwadau yn atgyfnerthu'r ffaith nad oedd *Sisters* yn waith gorffenedig nac yn waith a orffennwyd. Os felly, gall archwiliad o'r perfformiad o safbwynt eiladd, safbwynt sy'n ddibynnol ar dystiolaeth archifol, ddarniog, gynnig y modd mwyaf cymwys o gloriannu ei ddylanwad a'i gyfraniad at weledigaeth gyfoes o berfformio fel *'a conceptual structure of operations for projects that did not necessarily take place in one location nor need to be identified with the same members'*.²⁷

'[W]ork-in-progress performance'²⁸ oedd *Sisters* a'r hyn a wnaeth oedd gwrthdroi rhai o gonfensiynau gwaelodol theatr a'r wladwriaeth genedlaethol; statws y sefydliad theatr genedlaethol, awdurdod y testun dramataidd yn ogystal â fersiwn arall o oruchafiaeth theatraidd, sef grym y corff a'r ystum ym maes perfformio safle penodol, arbrofol. Efallai nad oedd *Sisters* yr hyn a ddisgwyliem ar lwyfan cenedlaethol, neu, efallai, nad oes arnom angen llwyfan genedlaethol ar hyn o bryd – o leiaf, nid yng nghyd-destun nac ar wedd draddodiadol. Tybed ai un o negeseuon *Sisters* oedd nad ydym ni bellach yn brwydro yn erbyn y *'static past – we are not static, we are nobody's past – we are as much our present as everybody else has their present'*.²⁹ Credaf y gellir haeru bod *Sisters* yn cyflwyno math o berfformio ac o berfformiad nad yw'n fwy na'r weithred o fod yn 'bresennol'; gweithgarwch theatraidd sy'n troi gwerthoedd sylfaenol, traddodiadol cynhyrchu a chynrychiadau ar eu pennau. Yr hyn a gynigiodd NTW i *Sisters*, neu'r hyn a gyflawnodd *Sisters* ar ran NTW, oedd rhoi llais, lliw a llun i symudiad neu dro cysyniadol. Cyflwynwyd symudiad ymaith rhag dinasyddiaeth a fframiwyd ac a feithriniwyd gan *'the nation state as a framework of constitutional rights and obligation enforced by law and related institutions'* tuag at ddinasyddiaeth, *'in the making ... across thresholds of legal and political institutions ... social conventions, disciplinary competences and discourses and attributions of race, class, culture and gender'*.³⁰

²⁶ Ibid.

²⁷ Birringer, J. (2000), *Performance on the Edge: Transformations of Culture*, t. 6.

²⁸ <https://cdn.nationaltheatrewales.org/wp-content/uploads/2018/02/NationalTheatreWales_Sisters_Programme_ART-copy.pdf> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

²⁹ <<https://www.walesartsreview.org/podcast-behind-the-scenes-at-ntws-sisters/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].

³⁰ Hildebrandt, P., et al. (2019), *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations*, t. 3.

Llyfryddiaeth

- Birringer, J. (2000), *Performance on the Edge: Transformations of Culture* (London: Athlone Press).
- Egley, S. (2011), 'The experience of Polish Migrant workers' children studying in Welsh schools', *Educational Transactions*, Prifysgol Bangor, 57–76.
- Evans, G. (2013), 'Theatr Ôl-ddramataidd', yn Jones, A., a Lewis, L. (goln), *Ysgrifau ar Theatr a Pherfformio* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Fisher-Lichte, E. (2002), Cyfieithiad Jo Riley, *History of European Drama and Theatre*, (London: Routledge).
- Hildebrandt, P., et al. (2019), *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations* (Hamburg: Palgrave Macmillan).
- Jones, A. (1997), "'Presence" in Absentia: Experiencing Performance as Documentation', *Art Journal*, 56 (4), gaeaf, 11–18.
- Jones, D. R. (2015), 'Mwslemiaid yn y Gymru wledig: datgysylltiad, ffydd a pherthyn', *Gwerddon*, 19, 9–27.
- Lewis, Lisa (2018), *Performing Wales: People, Memory and Place* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Lewis, L. (2019), 'O'r ddrama gymdeithasol i'r pasiant: theatr yn y gyfnewidfa ddiwylliannol rhwng Cymru a gogledd-ddwyrain India', *Gwerddon*, 29, 28–58.
- Morgan, W., a Brask, P. (1988), 'Towards a Conceptual Understanding of the Transformation from Ritual to Theatre', *Anthropologica*, 30 (2), 175–202.
- Owen, Roger (2003), *Ar Wasgar: Theatr a Chenedligrwydd yn y Gymru Gymraeg 1979–1997* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Roms, H. (2008), *What's Welsh for Performance: An Oral History of Performance Art in Wales 1968–2008* (Berlin: OpenMute Press).
- Williams, R. (1887), *Drama from Ibsen to Brecht* (London: Hogarth Press).

Gwefannau a deunyddiau digidol

- 'About UK – India Year 2017' (2017), <<https://www.britishcouncil.in/programmes/uk-india-2017/about>> [Cyrchwyd: 16 Ebrill 2019].
- 'Behind the Scenes at NTW's "Sisters"' (2018), <<https://www.walesartsreview.org/podcast-behind-the-scenes-at-ntws-sisters/>> [Cyrchwyd: 27 Ionawr 2020].
- 'Meera Syal on the UK/India Year of Culture' (2017), <<https://www.britishcouncil.in/programmes/uk-india-2017/about>> [Cyrchwyd: 22 Ebrill 2019].
- <https://cdn.nationaltheatrewales.org/wp-content/uploads/2018/02/NationalTheatre_Wales__Sisters__Programme__ART-copy.pdf> [Cyrchwyd: 2 Mai 2019].
- <<https://www.nationaltheatrewales.org/cy/>> [Cyrchwyd: 5 Mai 2019].
- <<http://theatr.cymru/>> [Cyrchwyd: 14 Mehefin 2019].